

Олійник В. М.,
аспірант

Класичного приватного університету

ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ З ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Анотація. У статті викладаються результати загальнотеоретичного дослідження принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. Сформульоване поняття принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. Визначається система принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, зокрема спеціальних принципів в цій сфері.

Ключові слова: судова влада, принципи права, галузеві принципи, спеціальні принципи, інститути громадянського суспільства, взаємодія судової влади з громадськістю.

Постановка проблеми. Розбудова громадянського суспільства є одним зі стратегічних пріоритетів державного та суспільного розвитку України. Особлива увага при цьому приділяється питанням підвищення ефективності взаємодії між органами державної влади усіх рівнів та інститутами громадянського суспільства.

Сильна та незалежна судова влада є необхідним елементом демократичної правової культури. В Україні існує вагома демократична спадщина за умови тонкого прошарку демократичних традицій. Тільки на сучасному етапі становлення та реформування української держави ми можемо говорити про створення реальних основ демократизму. Тому видається, що основне завдання під час дослідження судової влади, її ролі у становленні громадянського суспільства в нашій країні полягає в пошуку та реконструкції тих демократичних принципів, які лежать в основі національної правової культури й можуть бути розвинені в процесі взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії права існує багато підходів до розуміння принципів права. Природно, що цій темі приділяється належна увага в юридичній науці, представленій багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких І.П. Бахновська, В.М. Ведяхін, К.В. Ведяхіна, А.М. Колодій, С.П. Погребняк, О.В. Скурко, О.Є. Суркова, О.О. Уварова, Т.І. Фулей, О.І. Цибулевська та ін. У вітчизняній науці можна зустріти чимало цікавих праць, де висвітлені погляди на принципи права та інші аспекти, за авторством О.А. Машкова, В.Я. Малиновського, Н.Р. Нижник, В.М. Плішкіна, В.В. Цветкова та інших вчених. Водночас слід визнати, що недостатньо дослідженням залишається питання про вплив принципів права на процес взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. Принципи права як основні юридичні ідеї зумовлюють зміст і визначають характер усіх елементів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні як системи, забезпечують їх єдність та

узгодженість. Така аргументація актуалізує необхідність загальнотеоретичного дослідження значення основоположних принципів права під час взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, а також визначення самостійної системи спеціальних принципів у цій сфері.

Метою статті є здійснення загальнотеоретичного дослідження принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, визначення самостійної системи спеціальних принципів в цій сфері. Реалізація заявленої мети можлива за умови вирішення таких завдань: 1) сформулювати поняття принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні; 2) визначити систему принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, зокрема спеціальних принципів у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні не виділяються як впорядкована система ні в доктрині, ні в законі, тому формулювати їх слід з урахуванням наявних положень загальної теорії права та норм законодавства. Взаємодія судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні є одним із напрямів діяльності двох визначальних для правової держави елементів – суду та громадянського суспільства, функцією останніх, спрямованою на вирішення поставлених перед ними завдань, з урахуванням основних засад – принципів. Оскільки процес, який нами досліджується, має усі ознаки правового явища, аналізуючи принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, доречно вести мову про принципи права.

Теоретична значущість дослідження принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні полягає в тому, що сформульовані теоретичні положення і висновки з цієї теми розвивають і доповнюють ряд розділів загальної теорії права та держави, є методологічно вихідними для галузевих юридичних наук. При цьому слід усвідомлювати, що науковість дослідження принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні залежить від одноманітності понять, на основі яких здійснюється аналіз об'єкта вивчення. Отже, перш за все необхідно встановити визначення принципів права, ґрунтуючись на якому можна з'ясувати їх співвідношення та взаємозв'язок із закономірностями, що виникають, зокрема, під час взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні.

Принцип (фр. *princeps*, лат. *principium* – першооснова, основа) вважається основним вихідним положенням будь-якої теорії, вчення [1, с. 279]. Принцип є основоположним поняттям, основою системи, що є узагальненням і поширенням

ням якихось ідей на всі явища тієї галузі, з якої цей принцип абстрагований. Під принципом дії розуміють, наприклад, і етичну норму, яка характеризує взаємини людей у суспільстві [2, с. 363]. Під принципом же права розуміється універсальний, фундаментальний, нормативно-правовий припис (початок, вимога, імператив тощо), який визначає загальну спрямованість правового регулювання, високу якість і ефективність юридичної практики (правотворчої, правозастосовної тощо). *Принцип взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні* слід розуміти як форму вираження державно-правової закономірності, зумовленої існуванням і розвитком загальносоціального права, яка визначає спрямованість і зміст правового регулювання правовідносин, що виникають під час взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства.

Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні досить численні і різноманітні, що вимагає їх *класифікаційної впорядкованості*. Питання класифікації принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні вирішується у розрізі й дотепер актуальних питань щодо класифікації загальних принципів права. У теорії держави та права характерний поділ принципів права за сферою суспільних відносин, на які поширюються принципи. Відповідно до такого критерію виділяють загальноправові принципи права, галузеві та міжгалузеві [3, с. 226]. Зустрічається і більш розширений поділ принципів права: 1) загальнолюдські; 2) загальні принципи права; 3) міжгалузеві; 4) галузеві; 5) окремих інститутів права [4, с. 197].

Слід відзначити, що особливістю використання принципів права, зокрема щодо функціонування судової влади, є їх перманентне реформування, адже принципи – це не догма, вони корегуються, реформуються, як і право загалом. Поступове еволюційне перетворення принципів – це об'єктивна необхідність [5, с. 59]. Але в контексті нашого дослідження є доцільність зафіксувати теперішній стан, структуру та зміст принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні на сучасному етапі становлення нашої країни, що позначається прагненням інтегруватися у цивілізаційні суспільно-політичні проекти. У структурному аспекті принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні також доцільно уніфікувати в *трирівневу систему*, де співіснують загальні, галузеві та спеціальні принципи.

Загальні принципи стосуються всіх напрямів та сфер взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. Вони відображають всі закономірності та процеси, які відбуваються у внутрішньосистемній площині діяльності цих елементів. До *загальних* принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні можна віднести такі:

– принцип *гуманізму*. Полягає в тому, що юридичні норми, які містяться в нормативно-юридичних актах і реалізуються в процесі взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, мають бути спрямовані на забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зокрема права на судовий захист і справедливе судочинство;

– принцип *демократичності*. Знаходить вияв у тому, що право виражає волю народу, формується завдяки відпо-

відним формам народовладдя. Однією з таких форм можна назвати участь громадянського суспільства, його інститутів у реалізації судової влади;

– принцип *верховенства права*. Полягає в тому, що у відносинах під час взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні має панувати право;

– принцип *гласності*. Принцип гласності є відображенням демократичної природи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, засобом, за допомогою якого вибудовуються зворотні зв'язки між цими елементами. Зазначений принцип передбачає відкриту процедуру взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні за умови постійного інформування відповідних суб'єктів про зміст і спрямованість форм взаємодії, їх обговорення на стадії вироблення та прийняття;

– принцип *законності*. Суб'єкти взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні мають дотримуватися в процесі своєї діяльності вимог усіх нормативних актів. Але принцип законності не тільки вимагає від суб'єктів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства узгоджувати власні дії та рішення з положеннями відповідних нормативних актів, а й мотивує до їх доповнення і вдосконалення;

– принцип *прозорості* під час взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, або, як його ще називають, принцип «транспарентності».

Галузеві принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, у свою чергу, закладають підґрунтя для певних напрямів функціонування судів, утворюють внутрішньосистемні взаємовідносини між суб'єктами такого роду взаємодії. Галузеві принципи є проміжною ланкою між загальними та спеціальними принципами під час взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, гарантом реалізації загальних принципів, з одного боку, а з іншого – запобіжником надмірного втручання інститутів громадянського суспільства, окремих їх представників в діяльність суду. Але водночас галузеві принципи не тільки виконують формальну роль проміжної ланки в цьому процесі, вони є умовою успішного функціонування судової влади, досягнення бажаного ідеалу справедливого судочинства. Вони покликані унеможливити перешкоди щодо функціонування судової влади в процесі її взаємодії з інститутами громадянського суспільства в Україні, зокрема в таких випадках, як конфлікт інтересів, порушення балансу компетенцій тощо.

Галузеві принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні – це ті принципи, у яких розкриваються найважливіші сутнісні риси інституту суду, окреслюються індивідуальні напрями подальшого розвитку судової влади, а також організаційні аспекти відправлення судочинства. До основних *галузевих* принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні можна віднести:

– принцип *рівності*. Мається на увазі насамперед рівність доступу до судової влади, що в організаційному плані передбачає рівні можливості суб'єктів судового процесу, гарантування для них однакових шансів звернутися до суду для реалізації свого права на захист. Ця юридична гарантія забезпечується також порядком звернення до суду, рівним

доступом до інформації про його місцеперебування, вільним доступом до судових рішень, публічністю судового розгляду справ, об'єктивними критеріями розподілу судових справ між суддями тощо;

– принцип *доступності*. Принцип доступності судової системи – один із важливих аспектів здійснення верховенства права й права на судовий захист. Основною ідеєю доступності суду є створення сприятливих процедурних умов для розв'язання судових спорів. Л.М. Москвич до основних аспектів принципу доступності судової системи відносить: 1) територіальну наближеність судів до населення; 2) компетентність складу суду; 3) належне забезпечення судів матеріально-технічною базою; 4) раціональну організацію роботи апарату суду; 5) зрозумілу публічну процедуру судового розгляду; 6) спрощення процедури по нескладних справах; 7) економічну доступність суду [6, с. 53];

– принцип *справедливості*. Це основоположний (фундаментальний) принцип судової системи, який живить майже всі принципи судового ладу України, починаючи від принципів доступності суду, законності судової процедури і складу суду, змагальності і гласності процесу, рівності перед законом і судом, обов'язковості судових рішень і закінчуючи принципами кадрового забезпечення судової системи. Зокрема, особа, призначена на посаду судді, складаючи присягу, присягає українському народу «об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно, справедливо та кваліфіковано здійснювати правосуддя від імені України» (ст. 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [7].

Переходячи до аналізу спеціальних принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, слід наголосити на необхідності виокремлення, з одного боку, принципів взаємовідносин суддів та суддівських органів із суб'єктами владних повноважень, а з іншого – принципів взаємовідносин судів із громадськістю. Як зауважує М.Й. Вільгушинський, потреба в такому поділі пояснюється тим, що у цьому разі йдеться про взаємовідносини судів із якісно різними соціальними системами, тому відносини між ними мають базуватися на різних вихідних засадах [8, с. 84].

Спеціальні принципи взаємовідносин судів із громадськістю в західній теорії права отримали назву принципів належного врядування, вихідних засад спілкування суб'єктів реалізації публічної влади, представлених у нашому випадку судами, з приватними особами. Перелік цих принципів не є вичерпним, він може доповнюватися новими принципами належного врядування, які неодмінно виникнуть з огляду на світову тенденцію до надзвичайно стрімкого розвитку та ускладнення суспільних відносин. До спеціальних принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні можна віднести:

– принцип *соціального партнерства*. Соціальне партнерство, тобто соціальні дії, засновані на солідарності та взаємній відповідальності, є одним із найважливіших механізмів взаємодії органів державної влади та громадських об'єднань в сучасних демократичних країнах. Сьогодні з метою встановлення соціального партнерства в структурі органів судової влади різних рівнів в Україні спостерігається процес створення нових форм взаємодії з громадськими об'єднан-

нями, а також особливих громадських структур, основною метою яких є визначення вектора розвитку відносин суспільства і держави в особі її судової гілки влади;

– принцип *цілеспрямованості*. Застосування цього принципу має стосунок до об'єкта взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, яким є право людини на судовий захист, якісне судочинство або, ще більше, справедливий суд. Саме для досягнення цієї мети докладаються зусилля для організації процесу взаємодії;

– принцип *дотримання балансу інтересів* судової влади та інститутів громадянського суспільства. Юридична наука, за думкою В. Я. Тація та Ю. М. Тодики, має «запропонувати ефективні механізми і юридичні засоби раціонального поєднання суспільних та особистих інтересів, вирішення конфліктів між реалізацією прав людини і додержанням суспільних інтересів» [9, с. 6]. Зважаючи на конфліктну природу національного судочинства, пошук діалогу інститутів громадянського суспільства та судової влади в Україні, визначення принципів такої взаємодії є на сьогодні вкрай важливим завданням;

– принцип *ефективності*. Взаємодія судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, окрім іншого, означає, що всі суб'єкти взаємодії створюють результат, що задовольняє потреби суспільства, раціонально використовуючи надані ресурси. Взаємодія судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні передбачає насамперед застосування найпростіших та одночасно найефективніших засобів для досягнення результату;

– принцип *участі представників громадськості в судочинстві*, який пов'язаний із принципом професіоналізму (компетентності). Реалізація принципу участі представників громадськості в судочинстві може бути як прямою (шляхом залучення їх до розроблення проектів нормативних актів, делегування публічних повноважень тощо), так і опосередкованою – через відповідні посередницькі інституції (представницькі органи). Кодексом належної практики громадської участі в процесі прийняття рішень, прийнятим Конференцією міжнародних неурядових організацій у 2009 році, визначено чотири рівні участі в процесі прийняття рішень залежно від її ступеня: інформація, консультація, діалог, партнерство [10]. Слід сказати, що сьогодні, маючи сукупність відповідних нормативно-правових актів, українські суди все частіше практикують реалізацію згаданого принципу. Так, наприклад, однією з форм реалізації принципу участі представників громадськості в судочинстві можна визнати участь науковців, представників громадськості в Науково-консультативній раді вищого спеціалізованого суду (п. 1 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), засіданнях Пленуму Верховного Суду України (ч. 4 ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») тощо.

Висновки. На сучасному етапі становлення та реформування української держави основне завдання при дослідженні судової влади, її ролі у становленні громадянського суспільства в нашій країні полягає в пошуку та реконструкції тих демократичних принципів, які лежать в основі національної правової культури і можуть бути розвинені в процесі взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні слід розглядати

та формулювати з урахуванням наявних положень загальної теорії права та норм законодавства. Принцип взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні слід розуміти як форму вираження державно-правової закономірності, зумовленої існуванням і розвитком загальносоціального права, яка визначає спрямованість і зміст правового регулювання правовідносин, що виникають під час взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства.

У структурному аспекті принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні доцільно уніфікувати в трирівневу систему, де співіснують загальні, галузеві та спеціальні принципи. До загальних принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні можна віднести принцип гуманізму, принцип демократичності, принцип верховенства права, принцип гласності, принцип законності, принцип прозорості та інші принципи. Галузеві принципи є проміжною ланкою між загальними та спеціальними принципами під час взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, гарантом реалізації загальних принципів з одного боку, а з іншого – запобіжником надмірного втручання інститутів громадянського суспільства, окремих їх представників в діяльність суду. До основних галузевих принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні можна віднести принципи рівності, доступності, справедливості тощо.

Спеціальні принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні підкреслюють особливості процесу взаємодії, визначають його методологію, сприяють індивідуалізації взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства як самостійного правового явища в загальній системі державного управління. До спеціальних принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні можна віднести: принцип соціального партнерства; принцип цілеспрямованості; принцип дотримання балансу інтересів судової влади та інститутів громадянського суспільства; принцип ефективності; принцип участі представників громадськості у судочинстві, який пов'язаний із принципом професіоналізму (компетентності), та інші принципи.

Література:

1. Наливайко Л.Р. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / Л.Р. Наливайко, М.В. Беляєва. – К. : Хай-Тек Пресс, 2013. – 408 с.
2. Философский энциклопедический словарь / [ред.-сост. В.Ф. Губский и др.]. – М. : ИНФРА – М., 1997. – 574 с.
3. Машков А.Д. Теория государства и права : [підручник] / А.Д. Машков. – К. : ВД «Дакор», 2015. – 492 с.

4. Загальна теорія держави і права : [підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / [М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків : Право, 2009. – 584 с.
5. Шерстюк В.М. Развитие принципа состязательности в арбитражном судопроизводстве / В.М. Шерстюк // Хозяйство и право. – 2002. – № 4. – С. 57-72.
6. Москвич Л.М. Проблемы підвищення ефективності судової системи : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.10 / Л.М. Москвич. – Х., 2011. – 485 с.
7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. / Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 545.
8. Вільгушинський М.Й. Суди загальної юрисдикції у системі взаємовідносин із суб'єктами владних повноважень та громадськістю : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.10, 12.00.07 / М.Й. Вільгушинський. – О., 2013. – 320 с.
9. Тацій В.Я. Проблеми становлення сучасного конституціоналізму в Україні / В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика // Право України. – 2001. – № 6. – С. 3–7.
10. Міжнародна практика заходів, спрямованих на зміцнення довіри між державою та організаціями громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/ukraine/75885>.

Олейник В. Н. Принципы взаимодействия судебной власти с институтами гражданского общества в Украине

Аннотация. В статье излагаются результаты общетеоретического исследования принципов взаимодействия судебной власти с институтами гражданского общества в Украине. Сформулировано понятие принципов взаимодействия судебной власти с институтами гражданского общества в Украине. Определяется система принципов взаимодействия судебной власти с институтами гражданского общества в Украине, в частности специальных принципов в этой сфере.

Ключевые слова: судебная власть, принципы права, отраслевые принципы, специальные принципы, институты гражданского общества, взаимодействие судебной власти с общественностью.

Oliinyk V. Principles of interaction between the judiciary and civil society institutions in Ukraine

Summary. The article presents the results of investigation of general theoretical principles of interaction between the judiciary and civil society institutions in Ukraine. We formulate the notion of the principles of interaction between the judiciary and civil society institutions in Ukraine. We determine the system of principles of interaction of the judiciary and civil society institutions in Ukraine, including specific guidelines in this area.

Key words: judiciary, principles of law, trade principles, specific principles, civil society, judiciary interaction with the public.